

УДК 37.015.31:613/614-053.5

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ШКОЛЯРА ТА ШЛЯХИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ

Новописьменний С.А.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

У статті розглянуто зміст здоров'язбережувальної компетентності школяра, проаналізовано сутність здоров'язбережувальної педагогічної технології як чинника її формування та наведено міркування автора щодо умов успішного застосування здоров'язбережувальних технологій із зазначеною метою в загальноосвітньому навчальному закладі.

Ключові слова: школяр, здоров'язбережувальна компетентність, педагогічна технологія, загальноосвітній заклад.

Постановка проблеми. В останні десятиліття стан здоров'я українських дітей дедалі більше викликає занепокоєння медиків, валеологів а також педагогів, психологів, батьківської громадськості. Зазначена проблема вже сягнула державного рівня і обговорюється у низці документів у сфері освіти та охорони здоров'я. Так, зокрема, збереження і зміцнення морального, фізичного і психічного здоров'я дитини Концепцією загальної середньої освіти (12-річна школа) віднесене до переліку основних завдань сучасної школи. А отже, пошук можливостей для зміцнення здоров'я підростаючого покоління, належних умов і чинників стає першоплановою проблемою науковців у сфері освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження розглядають проблему здоров'язбереження з багатьох позицій. Так, у працях Н. Гундарова, В. Крюкова, О. Сахно, Л. Суцценко розглядаються філософські та соціальні аспекти здорового способу життя як основної умови збереження здоров'я людини. Істотним є вклад науковців у медико-біологічній сфері, де цю проблему розглядали М. Амосов, Г. Апанасенко, Н. Борисенко, А. Мартиненко. Психолого-педагогічний аспект привернув увагу О. Бондаренко, О. Дубогай, М. Гончаренко, В. Горащука, М. Гриньової, Ю. Бойчук, О. Жабокрицької, С. Кириленко, С. Кондратюк, В. Оржеховської, С. Свириденко, С. Новописьменний та інших.

Водночас є незаперечним факт, що, незважаючи на значну увагу держави, науковців до питань здоров'я юного покоління, поки що ця проблема не розв'язана належним чином. Так, за різними даними, частка здорових дітей в Україні коливається від 4 до 10%. При цьому дослідники відзначають, що за останні роки спостерігається тенденція погіршення стану здоров'я учнів, і значна частина захворювань дітей і молоді має так звану дидактогенну природу, тобто безпосередньо викликана або спровокована школою [4, с. 1].

На сьогодні досить активно розвивається технологічний підхід у збереженні та зміцненні

здоров'я учнів у процесі навчання (О. Ващенко, О. Дубогай, С. Іванова, С. Свириденко та ін.). На наш погляд, пріоритетними мають бути технології, в яких дитина опановує власний здоров'язбережувальний потенціал, вчиться активно його застосовувати.

Мета роботи. Розглянути, проаналізувати і теоретично обґрунтувати сучасні здоров'язбережувальні технології, що сприяють активізації особистісних здоров'язбережувальних можливостей школяра.

Результати дослідження. Розглядаючи проблему впровадження здоров'язбережувальних технологій, ми насамперед намагалися з'ясувати, з якими саме чинниками ризику має справу сучасний учень в умовах школи. Аналіз спеціальної літератури дозволив назвати наступне:

1. Непродуманість, психологічна безграмотність спілкування вчителя з учнями, надмірна емоційна напруженість (чи, навпаки, недостатня забезпеченість навчального процесу позитивними емоціями).

2. Надмірні навантаження в умовах класної чи позакласної (самостійної) навчальної діяльності школярів, перевищення об'єктивно і суб'єктивно припустимого обсягу навчальних (у тому числі домашніх) завдань.

3. Нераціональна організація режиму дня дитини.

4. Недостатня грамотність педагога щодо питань здоров'язбереження.

5. Відсутність чіткої системи роботи з учнями, яка б передбачала, наряду з охороною їхнього здоров'я (зовнішні чинники) також і формування в них здоров'язбережувальної компетентності як внутрішнього рушія зміцнення та збереження власного здоров'я не тільки в час навчання у школі, а й за її межами як у просторі, так і в подальшому часі.

Як відзначає Т.Є. Бойченко, здоров'язбережувальна компетентність сучасного школяра має передбачати наступне:

– знання сутності, складових, основних ознак здоров'я, умов його збереження та зміц-

нення, шляхів і методів досягнення достатнього його рівня;

- вміння використовувати набуті знання;
- бути впевненим щодо необхідності позитивного ставлення до здоров'я свого та інших, ставитися до здоров'я як до однієї з основоположних життєвих цінностей [1, с. 133].

Спираючись на даний перелік, можна зробити висновок щодо необхідності таким чином організувати навчально-виховний процес, щоб завдання формування здоров'язбережувальної компетентності школяра вирішувалися в ньому не епізодично, а як компонент цілісної системи, в якій проблеми здоров'я дитини розцінюються як пріоритетна. На сьогодні оптимальним варіантом систематизації освітнього процесу вважається впровадження відповідної щодо поставлених завдань технології, у цьому випадку – здоров'язбережувальної.

Аналізуючи поняття здоров'язбережувальної технології, В.М. Єфімова відзначає відсутність у спеціальній літературі його єдиного тлумачення [2, с. 134]. Так, Л.Ф. Тихомирова наголошує на тому, що дане поняття стосується не певного виду технологій здоров'язбережувального змісту, а виступає якісною характеристикою технології, що застосовується в освітньому процесі. А.М. Мітяєва розширює цей підхід, визнаючи істинність попереднього положення і водночас трактуючи здоров'язбережувальну освітню технологію як «сукупність тих принципів, прийомів, методів педагогічної роботи, які, доповнюючи традиційні технології навчання і виховання, наділяють їх ознакою здоров'язбереження» [2, с. 135]. Нарешті, значна кількість робіт вітчизняних і зарубіжних учених не тільки погоджуються з тим, що «під здоров'язбережувальними освітніми технологіями треба розуміти всі педагогічні технології, які не шкодять здоров'ю учнів», а намагаються виділити в їхньому складі певні здоров'яформуючі технології, оздоровчі технології, технології навчання здоров'ю тощо [3, с. 6-8].

Ми погоджуємося, що така диференціація має певний сенс з погляду як теорії, так і практики організації навчально-виховного процесу. Тому розглядаємо наперед цільові, а не змістові орієнтири здоров'язбережувальних технологій як засобу формування здоров'язбережувальної компетентності школяра.

Отже, метою здоров'язбережувальної освітньої технології ми бачимо забезпечення умов для фізичного, психічного, соціального та духовного комфорту (відповідно до основних складових здоров'я), які, з одного боку, формують уявлення про належні, природо-відповідні характеристики життєорганізації людини, а з іншого – сприяють збереженню і зміцненню здоров'я суб'єктів освітнього процесу, їх продуктивній навчально-виховній вза-

ємодії, заснованій на науковій організації праці та культурі здорового способу життя. Ця мета безпосередньо впливає з основної мети освіти загалом: навчити дитину мислити, працювати, сформувати стійкі якості самоактуалізованої творчої особистості, підготувати її фізично та духовно до подальшого самостійного життя.

Основними компонентами здоров'язбережувальної технології, за визначенням Г.В. Циганова [5], виступають:

- аксіологічний, що виявляється в усвідомленні учнів вищої цінності свого здоров'я, переконаності в необхідності вести здоровий спосіб життя, який дозволяє якнайповніше здійснити намічені цілі, використати свої розумові і фізичні можливості;

- гносеологічний, пов'язаний з придбанням необхідних для процесу здоров'язбереження знань і умінь, пізнанням себе, своїх потенційних здібностей і можливостей, інтересом до питань власного здоров'я, до вивчення літератури з даного питання, різних методик щодо оздоровлення і зміцнення організму;

- здоров'язбережувальний, що містить в собі систему цінностей і установок, які формують систему гігієнічних навичок і умінь, необхідних для нормального функціонування організму, а також систему вправ, направлених на вдосконалення навичок і умінь по догляду як за самим собою, так і навколишнім середовищем;

- емоційно-вольовий, який включає прояв психологічних механізмів – емоційних і вольових. Необхідною умовою збереження здоров'я є позитивні емоції; переживання, завдяки яким у людини закріплюється бажання вести здоровий спосіб життя, спрямований на формування досвіду взаємостосунків особи і суспільства;

- екологічний, такий, що враховує те, що людина як біологічний вид існує в природному середовищі, яке забезпечує людську особу певними біологічними, економічними і виробничими ресурсами, формує її фізичне здоров'я і духовний розвиток;

- фізкультурно-оздоровчий компонент припускає оволодіння способами діяльності, направленими на підвищення рухової активності, попередження гіподинамії і спрямований на засвоєння особистісно-важливих життєвих якостей, які підвищують загальну працездатність, а також навичок особистої і суспільної гігієни.

Виходячи з поставленого завдання формування здоров'язбережувальної компетентності школяра, ще раз наголошуємо, що такі завдання може реалізувати не тільки власне оздоровча технологія, яка застосовується на уроках фізичного виховання чи в позакласній діяльності, не тільки технологія, призначена для організації вивчення курсу валеології чи охорони здоров'я. Так, аксіологічний компонент може успішно реалізуватися через дотримання вчителем у взаємодії з учнями принципів

педагогічного такту, м'якій корекції способів комунікативної взаємодії на рівні учень-учень тощо. Гносеологічний компонент успішно реалізується в процесі вироблення в учнів культури навчальної праці з певного предмета, коли вчитель дає логічні, науково обґрунтовані поради щодо організації навчальної праці, включає учнів до обговорення цих проблем. Ми спостерігали чудовий приклад реалізації здоров'язбережувального компонента під час уроку англійської мови в 6-му класі Полтавської школи № 38, який проводився з застосуванням інтерактивних технологій. Працюючи над засвоєнням лексичного матеріалу за темою «Зима», вчителька майстерно включила учнів у обговорення проблеми небезпечних для здоров'я чинників, що актуалізуються о цій порі року, спільно з учнями формулювала правила здоров'язбережувальної поведінки, які допомагають уникнути захворювань. Цей перелік можна продовжувати, наводячи безліч позитивних прикладів. Проте їхня дієвість є оптимальною за умов, що технологія як вибір окремого вчителя узгоджується з технологією як системою роботи закладу в цілому. Адже до основних складових здоров'язбережувальної технології, окрім інформаційної (концепція, зміст, принципи) та соціальної (підготовленість учителя до виконання відповідних завдань), відносяться й інструментальна (матеріальна база – приміщення, площі, її гігієнічний стан, обладнання і т. п.), фінансова (бюджетні та не бюджетні надходження, що дають змогу розширювати та урізноманітнювати технологічний процес відповідно до об'єктивних та суб'єктивних потреб), а також нормативно-правове забезпечення. Зрозуміло, що технології навчання та виховання, що застосовуються окремими педагогами, не в змозі реалізувати ці складові в повній мірі.

Сьогодні в Україні функціонує низка шкіл, що реалізують освітню технологію «Школа сприяння здоров'ю». «Навчальний заклад – Школа сприяння здоров'ю» був, зокрема, створений на базі загальноосвітньої I–III ступенів школи № 12 м. Кременчука Полтавської області відповідно до наказу МОН та МОЗ України № 491/236 адм. від 23.07.2003 р. Відтоді заклад успішно виконує місії, пов'язані із здоров'язбереженням школярів, поєднує виконання освітніх та наукових завдань, беручи участь у дослідженнях, що стосуються оптимальних умов збереження та зміцнення здоров'я дитини в умовах навчально-виховного процесу.

Ведучи зовнішнє та включене спостереження за діяльністю згаданої школи починаючи з моменту прийняття нею статусу школи сприяння здоров'ю, можемо відзначити, що до переваг, які надає впровадження здоров'язбережувальної технології на рівні навчального закладу, можна віднести наступне:

- комплексне планування найбільш важливих завдань діяльності школи на основі їх здоров'явідповідності;

- цілісний підхід до проблем збереження і зміцнення здоров'я конкретної дитини та учнівської спільноти, колегіальне вирішення відповідних питань;

- вибір оптимальних варіантів при формуванні режиму дня школярів, визначенні норм навчальних та позанавчальних навантажень, з урахуванням загальної працездатності та умов наукової організації навчальної діяльності;

- вплив на формування оздоровчої компетентності педагогів, масове залучення їх до вирішення даних проблем, стимуляція самоосвіти в даному напрямку;

- вибір найбільш раціональних методів і засобів управління навчальною діяльністю окремого учня, класу, школи в цілому, зокрема, що стосуються її моніторингу, корекції та мотиваційної підтримки;

- створення в навчальному закладі творчої атмосфери, психологічно комфортного комунікативного середовища, що запобігає емоційному вигорянню педагогів, порушенням психоемоційного розвитку учнів тощо;

- забезпечення плідної взаємодії з батьками на засадах спільної зацікавленості в здоров'ї дитини, взаємопідтримки та взаємодопомоги;

- урізноманітнення соціальних контактів школи, зміцнення оздоровчих характеристик життєвого середовища дитини, його розширення за рахунок залучення до проблем освіти громадських та неосвітніх (медичних, культурних) державних закладів.

На нашу думку, упровадження здоров'язбережувальних технологій у школі досягне оптимального рівня за умови, якщо воно носитиме такий вигляд (див. рис. 1).

Створені таким чином умови формування здоров'язбережувальної компетентності школяра відзначаються глобальною включеністю його до здоров'язбережувального середовища, яким є школа сприяння здоров'ю, зі сформованою системою відповідних цінностей та ідеалів, що знаходять відображення у всіх сферах шкільного життя; різнобічністю навчального змісту, форм і методів діяльності, що їх опановує учень як суб'єкт власного здоров'язбереження; розширенням чинників впливу на формування відповідних компетенцій унаслідок залучення до оздоровчої та здоров'язбережувальної діяльності зовнішніх по відношенню до школи суб'єктів, зокрема, активізації і конструктивної, здоров'язбережувальної орієнтації сім'ї.

При цьому найбільш актуальною, глобальною умовою формування здоров'язбережувальної компетентності учнів залишається гуманізація освітнього процесу, що проявляється в посиленні уваги до особистості кожного учня як найвищої соціальної цінності, установці на фор-

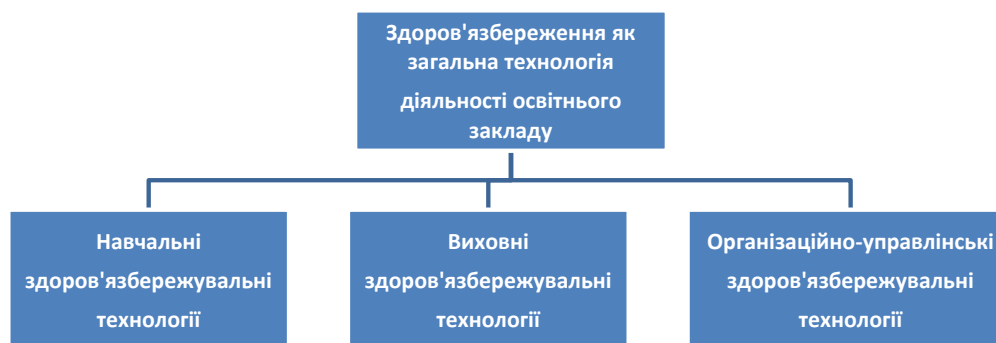

Рис. 1. Система впровадження здоров'язбережувальних технологій у освітньому закладі

мування громадянина з високими інтелектуальними, моральними і фізичними цінностями.

Висновки. Формування здоров'язбережувальної компетентності школяра в сучасній Україні є однією з вимог сьогодення, умовою збереження української нації як повноцінної й життєздатної. На противагу зовнішньому оздоровчому впливу, здоров'язбережувальна компетентність виступає внутрішнім регулятором поведінки, залишаючись вагомим чинником конструктивної життєтворчості людини. Саме тому процес її формування вимагає дотримання у навчально-виховному проце-

сі системного підходу, оптимальним виявом якого бачиться впровадження відповідних освітніх технологій.

Вивчення спеціальної літератури та аналіз багаторічних спостережень за діяльністю навчального закладу – школи сприяння здоров'ю дають підстави стверджувати, що процес формування здоров'язбережувальної компетентності школяра отримує найбільш сприятливі умови, коли такі технології впроваджуються не тільки окремими педагогами з певних предметів, а на рівні навчального закладу в цілому.

Список літератури:

1. Бойченко Т.Є. Здоров'язберігаюча компетентність: підходи до вивчення, основні ознаки / Т.Є. Бойченко // Моніторинг здоров'я школярів: між секторальна взаємодія лікарів, педагогів, психологів: Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю. – Харків: ДУ «ІОЗДП АМНУ», 2009. – С. 132-136.
2. Єфімова В.М. Інструментальна складова здоров'язбережувальних технологій у професійній підготовці майбутніх учителів / В.М. Єфімова // Валеологія: сучасний стан, напрямки та перспективи розвитку / Матеріали УІІ міжнародної науково-практичної конференції, квітень 2010 р.: У 3-х т. / За ред. М.С. Гончаренко. – Харків, 2010. – Т. I. – С. 132-139.
3. Здоров'язберігаючі технології в навчальному закладі / упоряд. О. Колонькова, О. Литовченко. – К.: Шк. світ, 2009. – 128 с.
4. Іонова О.М. Здоров'язбереження особистості як психолого-педагогічна проблема / О.М. Іонова, Ю.С. Лук'янова. – [Електронний ресурс]: режим доступу http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/PPMB/texts/2009-01/09iomppp.pdf.
5. Циганов Г.В. Реалізація здоров'язберігаючих освітніх технологій в навчально-виховному процесі / Г.В. Циганов. – [Електронний ресурс]: режим доступу <http://zpschool.ucoz.ru/publ/1-1-0-1>.

Новописьменный С.А.

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко

ЗДОРОВЬЕСОХРАНЯЮЩАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ШКОЛЬНИКА И ПУТИ ЕЁ ФОРМИРОВАНИЯ

Аннотация

В статье рассмотрено содержание здоровьесохраняющей компетентности школьника, проанализирована сущность здоровьесохраняющей педагогической технологии как фактора ее формирования и приведено мнение автора об условиях успешного применения здоровьесохраняющей технологии с указанной целью в учебном заведении.

Ключевые слова: школьник, здоровьесохраняющая компетентность, педагогическая технология, общеобразовательное учреждение.

Novopysmennyi S.A.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

HEALTH PROTECTING COMPETENCE OF SCHOOLBOYS AND WAYS OF ITS FORMING

Summary

The article examines the content of the schoolchild's health-preserving competence, analyzes the essence of health-preserving pedagogical technology as a factor in its formation, and gives the author's opinion about the conditions for the successful application of health-saving technology for this purpose in the school.

Keywords: schoolboys, health-preserving competence, pedagogical technology, general educational institution.